

**ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ПЕДАГОГІКА. 2008. ВИПУСК ХХІІ–ХХІІІ.**

У віснику зміщено науковий доробок відомих українських учених з проблем формування родинної культури особистості, культури родинного виховання. Матеріали обговорено і схвалено резолюцією Всеукраїнської науково-практичної конференції "Формування культури родинного виховання: проблеми і перспективи" (10-12 жовтня 2008 р., м. Івано-Франківськ).

Представлені результати наукових досліджень актуальних проблем педагогічної науки можуть бути використані науковцями, аспірантами, педагогами і студентами. Вісник розраховано також на всіх тих, хто цікавиться означеними проблемами.

In the bulletin a scientific reserve of the known Ukrainian scientists is contained from the problems of forming of domestic culture of personality, culture of domestic education. Materials are discussed and approved by the resolution of the Allukrainian scientific practical conference "Forming of culture of domestic education: problems and prospects" (October, 10-12, 2008, Ivano-Francovsk).

The presented results of scientific researches of the up-to-date issues of Pedagogical science can be used by research workers, graduate students, teachers and students. The bulletin is also intended for everyone, who is interested in the noted problems.

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. В.В.Ірещук (*голова ради*); д-р філос. наук, проф. С.М.Возняк; д-р філол. наук, проф. В.І.Конюненко; д-р істор. наук, проф. М.В.Кугутяк; д-р юрид. наук, проф. В.В.Луць; д-р філол. наук, проф. В.І.Матвійшин; д-р фіз.-мат. наук, проф. Б.К.Остафійчук; д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко; д-р хім. наук, проф. Д.М.Фреїк.

Редакційна колегія: д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко (*голова редакції*), д-р пед. наук, проф. Т.К.Завгородня; д-р пед. наук, проф. А.В.Вихруш; д-р пед. наук, проф. В.В.Кемінь; д-р пед. наук, проф. І.С.Курляк; д-р пед. наук, проф. В.К.Майборода; канд. пед. наук Л.О.Мацук (*відповідальний секретар*); д-р пед. наук, проф. А.С.Нісімчук; д-р пед. наук, проф. В.А.Поліщук.

Видається з 1995 р.

Адреса редакційної колегії:

76000 Івано-Франківськ, вул. Мазени, 10,
Педагогічний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Відділ редакції журналу "Вісник педагогіки"
Відділ редакції журналу "Вісник філософії"
Відділ редакції журналу "Вісник історії"
Відділ редакції журналу "Вісник філології"
Відділ редакції журналу "Вісник географії"
Відділ редакції журналу "Вісник економіки"
Відділ редакції журналу "Вісник права"
Відділ редакції журналу "Вісник мистецтва"
Відділ редакції журналу "Вісник фізико-математичних наук"
Відділ редакції журналу "Вісник медичних наук"
Відділ редакції журналу "Вісник технічних наук"
Відділ редакції журналу "Вісник гуманітарних наук"
Відділ редакції журналу "Вісник педагогіки"
Тел.: 71-56-22.

УДК 371.2+821.161.2
ББК 74.900.5

Світлана Грищенко

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОВИХОВАННЯ

У роботі комплексно проаналізовано вітчизняні дослідження з питань самовиховання особистості, розкрито суть і джерела розвитку самовиховання, керівництво та корекція самовиховання школярів та студентської молоді відповідно до нових суспільно-політичних і соціокультурних умов.

Ключові слова: сутність, джерела, корекція самовиховання.

Постановка проблеми. Розвиток вищої освіти висуває в сучасний період проблеми методології і теорії самовиховання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми методології і теорії самовиховання, його взаємозв'язку з вихованням розглядали А. Арет, В. Галузинський, І. Донцов, О. Ковальов, І. Кон, О. Кочетов, Ю. Орлов, Л. Рувинський та ін. Різним аспектам самовиховання в підлітковому віці присвячені праці Р. Гариф'янова, С. Єлканова, А. Колдунова, М. Тайчинова та ін. Особливості морального самовиховання майбутніх учителів досліджували А. Арет, І. Донцов, С. Єлканов, О. Ковальов, В. Кисельов, Л. Рувинський, М. Тайчинов; аспірантів Г. Широкова. Окремі питання цієї проблеми в ракурсі професійної підготовки студентів, розвитку педагогічної творчості вчителя розкрито в дослідженнях О. Дубасенок, В. Сагарди, С. Сисоєвої та ін. Актуальність порушеної проблеми підтверджують праці сучасних педагогів І. Беха, С. Карпенчук, С. Кириленко, В. Оржеховської, Д. Пенішкевич, В. Поліщук, В. Семиченко, Т. Хілько та ін. Про зацікавлення нею свідчать також кандидатські дисертації, які були захищені впродовж останніх років (С. Данышева, А. Калініченко, Л. Ярова, О. Яцій та ін.).

Сучасний стан демократизації, гуманізації, індивідуалізації освіти зумовив створення особистісно орієнтованих моделей виховання особистості (М. Александрова, І. Бех, І. Якиманська), а також моделі самовиховних систем («Школа доміанти самовдосконалення особистості» Г. Селевко). Велику увагу проблемі духовного саморозвитку особистості приділено в концепції школи розвитку (О. Калугін, О. Киричук), метою якої є створення умов для самоактуалізації особистості учня і вчителя, реалізації дитиною своїх можливостей, розкриття індивідуальності.

Проблеми використання у самовихованні народної педагогіки розглядали Г. Васяпович, В. Кузь, М. Стельмахович, Є. Сявякко: самовиховання засобами художньої літератури в контексті вивчення питання формування морального ідеалу, цінностей особистості досліджували М. Свтух, І. Завгородня, С. Золотухіна, О. Сухомлинська.

Мета статті Проаналізувати проблеми теорії самовиховання у формуванні особистості.

Виклад основного матеріалу. Самовиховання розглядаємо як свідому, самостійну, цілеспрямовану діяльність людини, спрямовану на вироблення чи вдосконалення власних рис, якостей відповідно до суспільно значущих і особистісно значущих цінностей, ідеалів, у ході чого індивід формується як особистість. Зміст, методи, прийоми самовиховання здебільшого зумовлюються віковими й індивідуальними особливостями. Найсприятливішим для самовиховання є старший шкільний вік. Вважається, що в цей період найбільш ефективно проходить процес соціалізації особистості (І. Кон, Г. Костюк, С. Рубінштєйн, Л. Рувинський).

Перш ніж управляти іншими, необхідно навчитися управляти собою, стримувати свої емоції, зосереджувати увагу на потрібному об'єкті, проявляти вольове зусилля при зустрічі з труднощами і переponами, бути дисциплінованим і організованим, навчитися раціонально мислити, бачити проблеми і

гворчо їх вирішувати. Самоуправління здійснюється самосвідомістю особистості. Воно формується, починаючи з раннього дитинства, і продовжує удосконалюватися до глибокої старості. У самосвідомості зазвичай виділяють три сторони: знання себе, ставлення до себе і саморегулювання [3, с. 25].

Самовиховання успішно здійснюється за певних умов. Передусім воно потребує від людини знання самої себе, вміння оцінювати власні позитивні й негативні риси. Щоб збагатити молодь відповідними знаннями і вміннями, проводять цикл бесід про психічну діяльність людини, свідомість, волю, почуття, характер, мотиви поведінки, інтереси, здібності, потреби, темперамент, а також розкривають сутність самовиховання, методи і прийоми роботи над собою.

Наприклад, розумний визначає кращі шляхи життя, ніж обмежена людина. Той, хто багато знає і вміє, діє раціональніше від того, хто мало знає в галузі обраної ним трудової діяльності. Морально вихована людина краще адаптована до суспільних вимог, ніж аморальна. В управлінні вирішальне значення має воля людини. Безвольний чи слабохарактерний пливе по волі хвиль. Він піддається як хорошим, так і поганим впливам, оскільки не володіє самостійністю. Вольова людина, навпаки, рішуча, тверда, володіє мужністю, а тому навіть у важких обставинах не губиться і діє так, як треба. Вольова людина вміє відстоювати свої переконання і реалізувати власні плани, не дивлячись на труднощі і перепони, вона добивається здійснення поставлених цілей.

Самоуправління включає відбір і аналіз інформації, що поступає, постановку цілей і ухвалення рішення, визначення планів і способів дії, виконання наміченого шляхом саморегуляції духовних і фізичних сил.

Саморегуляція здійснює:

1. Посилення або ослаблення діяльності.
2. І альмування несприятливих імпульсів.
3. Розподіл сил між різними об'єктами.
4. Контроль за виконуваними діями і кореляція поведінки, якщо в цьому виникає необхідність [3, с. 38].

Можна виділити два види самоуправління – оперативне і перспективне. Оперативне управління - це повсякденна регуляція діяльності і поведінки відповідно до раніше поставлених цілей і прийнятих планів.

Перспективне самоуправління – це передбачення майбутнього, відповідно до якого визначаються плани і шляхи діяльності. Перспективне самоуправління зрештою стає оперативним, коли настає час діяти.

Самовиховання також відноситься до одного з видів самоуправління, спрямованого на вдосконалення себе. Воно включає як перспективне, так і оперативне самоуправління [2, с. 14].

Для формування особистості і самовиховання величезне значення має суспільна робота. Ця робота розвиває товарищів, формує організаторські здібності, сприяє становленню політичної зрілості особистості. Практика показує, що люди, які пройшли школу суспільної роботи, як правило, проявляють велику активність у вирішенні суспільних питань, самостійність, товарищів і сміливість.

І навпаки, люди, котрі уникали громадської роботи, проявляють такі риси, як замкнутість, індивідуалізм, деяку боязкість в обговоренні питань колективного життя. Вони не можуть виступати на зборах і активно брати участь в ухваленні рішень і виробленні їх, організувати колективну справу.

І, нарешті, особистість формується спеціально зорганізованим самовихованням. Самовиховання вимагає постановки певної мети і конкретних завдань, розробки програми, планування роботи, обліку і контролю за ходом самовиховання. Самовиховання робить людину відповідальною за свою поведінку в сьогоденні і за своє майбутнє життя. Особистість може вибирати той чи інший спосіб життя, вона може регулювати свою поведінку і удосконалювати себе.

Ось чому не можна все звалювати на обставини життя. Особистість відповідальна за свій характер, за свою діяльність, за свою поведінку, за те, якою вона стає і стане.

Всі чинники, що формують особистість, знаходяться у взаємозв'язку і в сукупності визначають спосіб її життя, то, як практично, реально вона живе (що вона любить, до чого прагне, як виконує свою функцію громадянина, сім'янина як поводить себе в середовищі людей, як працює, що читає, з ким зустрічається). Свідома, вольова людина може певною мірою впливати на свій спосіб життя, а тим самим свідомо зумовлювати шлях власного психічного розвитку.

Важливий аспект самовиховання - логічне мислення, вміння проаналізувати кожен свій вчинок, що сприяє виробленню вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої неможливо досягти успіху в цій справі. Тому педагоги в індивідуальних бесідах і на зборах детально аналізують порушення правил поведінки, їх причини, привчають молодь до самоаналізу [5, с. 203].

Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, умінь керувати собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач. Тому слід залучати учнів, студентів до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, вони загартовують волю, доводять розпочату справу до кінця і таким чином переконуються, що навіть невеликі успіхи роблять їх сильнішими.

Підвищує ефективність процесу самовиховання ідеал, до якого прагне студент. Спостереження переконують, що до самовиховання байдужі переважно ті, хто не має життєвої мети, ідеалу. Тому важливо знати ідеали студентської молоді, допомогти сформувати ідеали тим, хто їх не має.

Успішність процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку групи на шляху до колективу.

Самовиховання в розгорнутому його вигляді є цілеспрямованою свідомою і систематичною роботою над собою, щоб забезпечити такий рівень розвитку особистості, який би відповідав суспільним вимогам і особистому ідеалу.

Шляхом самовиховання особистість формує потрібні їй для життя і праці властивості й усуває ті, що заважають їй жити і діяти в потрібному напрямі. Самовиховання – природний процес адаптації особистості до соціальних умов і суспільних вимог.

Виховання й навчання, які здійснюються суспільством за допомогою сім'ї, дитячого садочку, школи, різних громадських організацій і засобів масової інформації, вимагають не тільки підтримки з боку особистості, що розвивається, але і зустрічної роботи, тобто самовиховання, без чого суспільне виховання малоефективне [2, с. 49].

Елементи самовиховання і самонавчання спостерігаються вже у дошкільника, коли він регулює свою поведінку відповідно до уявлення про те, що добре і що погано, розвиває свої сили, коли має, ліпить фігурки з пластиліну чи грає з однолітками. Проте це самовиховання стихійне, дитина не усвідомлює, що вона сама себе певною мірою удосконалює. У шкільний період під впливом виховання й навчання формується у дитини, підлітка і хлопця ідеал справжньої людини.

Цілком природно, що молоді люди, прагнучи яконайшвидше стаги порослими, бути в їх середовищі і діяти, як вони, несвідомо наслідують поважних людей із оточення або літературних персонажів.

Самовиховання школярів не завжди здійснюється систематично, не завжди при цьому досягається успіху в роботі. Це пояснюється тим, що вони не орієнтовані на те, як потрібно працювати над собою.

Зрілість свідомості і розвиненість самосвідомості дають змогу дорослій людині врахувати як об'єктивні або соціальні вимоги до себе, так і правильно оцінити суб'єктивні чи власні якості й можливості саморозвитку.

Звідси й розуміння необхідності роботи над собою, і велика ефективність самовиховання, якщо воно ведеться систематично [2, с. 61]. Самовиховання складна діяльність, що вимагає і часу і витрат зусиль на оволодіння знаннями, на вправи у певних діях і вчинках.

Успіх у самовихованні залежить від спеціальної підготовленості особи до цієї діяльності, тобто від знань, умінь і навичок роботи над собою. Підготовленість включає також і психологічну готовність працювати над собою, того інтерес до цієї діяльності, твердий намір займатися самовихованням.

Зрозуміло, що робота над собою має бути систематичною і послідовною. Той, хто відступає, пасує перед труднощами або відкладає вправи на "кращі часи", той ніколи не доб'ється успіху. Слід також пам'ятати, що не благі наміри, а практика самовиховання розвиває й удосконалює особистість.

Всякого роду швидкоплинні вправи нічого не дають, з огляду на те, що утворення тих чи інших властивостей, особливо викорінювання негативних звичок і схильностей вимагає тривалих, систематичних і наполегливих зусиль. К. Ушинський писав, що негативні звички дуже стійкі і так тиранять людину, що вона готова відрізати собі руку або ногу, якби з тим відрізували і шкідливу звичку. Проте позбавлення настає лише тоді, коли особистість тривалий час утримується від якихось дій або вчинків, рішуче відмовляється від задоволення шкідливих потреб, наприклад куріння, випивок тощо, і разом з тим перемикає увагу, свою волю на дії, що сприяють формуванню та закріпленню нових корисних звичок [3, с. 36].

Щоб жити, людина повинна трудитися, щоб трудитися, вона зобов'язана поступати у відносини з природою і людьми. Цілком зрозуміло, що праця, як і

всяка інша діяльність, пред'являє до людини певні вимоги, з якими вона має не тільки рахуватися, але й скеровуватися ними при регулюванні своєї активності. Суспільство й, зокрема, виробництво постійно розвиваються, а тому кожен зобов'язаний виховувати себе, щоб встигати за ходом життя [1, с. 15].

Людина не тільки пристосовується до зовнішніх суспільних умов, але і активно впливає на них і тим самим виступає суб'єктом суспільного розвитку. Найбільш плідна самостійна активна діяльність можлива при певному рівні знань, навичок і зрілості особистості морально-політичної, емоційно-вольової та інтелектуальної. Спираючись на досвід попередників і сучасників, особистість прагне максимально розвинути в собі ці необхідні властивості. Виявляючи і пізнаючи свої здібності, людина починає сама формувати їх як у власних інтересах, так і на користь суспільства.

Таким чином, самовиховання, як і виховання загалом, виконує суспільну функцію формування особистості. Як і виховання, самовиховання цілеспрямований, свідомий процес формування етично-психологічних властивостей особистості. Самовиховання вторинне, воно виникає тоді, коли людина виявляється підготовленою до нього самим життям і вихованням, тобто коли вона починає усвідомлювати себе особистістю, починає замислюватися про свою суспільну роль в сьогоденні і майбутньому і проявляти відому самостійність у практичному житті. Іншими словами, коли вона досягає певного рівня розвитку свідомості і самосвідомості, життєвого досвіду.

Отже, потреба в самовихованні детермінована зовнішніми обставинами і вихованням. Вона виникає як природна необхідність особистості, що розвивається, і служить стимулом подальшого саморозвитку для того, щоб успішно займатися самовихованням, необхідно уміти аналізувати власні якості і певним чином їх оцінювати з урахуванням вимог, що пред'являються до людини суспільством, і показників власної діяльності [2, с. 81].

Самовиховання особистості дуже тісно пов'язане із розвитком колективістських відносин у групі. От чому, як показують наші дослідження, потреба в самовихованні раніше дозріває там, де група згуртована, де надається допомога з боку інших, розвивається самоініціатива.

А. Макаренко на прикладі власного педагогічного досвіду показав процес розвитку групи як перетворення вимог всього колективу у вимогливість до себе. На високій стадії розвитку групи на шляху до колективу його члени починають пред'являти вимоги насамперед до себе [4, с. 434].

Потреба в самовихованні виникає на певному рівні розвитку особистості за певних умов життя і праці. Самовиховання є процес, що розвивається. Впродовж життя особистості міняються як цілі, так і способи самовиховання. Цілі стають складнішими, пов'язаними з основною життєвою спрямованістю особистості.

Самовиховання може охоплювати різні сфери людського розвитку і діяльності. Воно може виступати у формі етичного або фізичного самовиховання, емоційно-вольового або інтелектуального і, нарешті, естетичного. Причому ті чи інші аспекти всебічного розвитку займають різне місце в роботі над собою залежно від потреб сьогодення і майбутнього. Людина виховує в

собі певні властивості залежно від своїх планів, основної життєвої спрямованості, поставлених на певний період життя конкретних цілей.

Спрямованість самовиховання визначається суспільною програмою всебічного розвитку особистості, здійснення якої відбувається в інтересах і суспільства, і особистості. Проте залежно від індивідуальних особливостей і потреб напрям самовиховання може бути широким або вузьким.

Серйозне значення самовихованню надавав А. Макаренко. Він розглядав його як природний результат розвитку особистості в колективі. Спочатку розвиток особистості йде під впливом зовнішніх вимог, а потім у результаті вимог до себе, тобто самовиховання. У розумінні А. Макаренко, самовиховання не відокремлений процес, а спільна діяльність всього колективу. Абсолютно непомітно процес виховання, що направлявся Антоном Семеновичем і підібраним ним складом педагогів, перетворювався на процес колективного самовиховання. У цьому полягає нове, що вніс А. Макаренко в теорію і практику самовиховання. "Самовиховання, писав В. Сухомлинський, це не щось допоміжне у вихованні, а міцний його фундамент. Ніхто не може виховати людини, якщо він сам себе не виховає" [4, с. 434; 6, с. 602].

Самовиховання починається в дитинстві і продовжується все життя. Проте, як показують дослідження А. Арета, О. Кочетова, В. Селіванова, Л. Рувінського та ін., потреба в самовихованні особливо виразно визнається школярами в підлітковому віці, коли вони стоять на порозі зрілості, тобто у той перехідний період розвитку, для якого найхарактернішим є формування переконань і життєвих ідеалів, становлення самостійності, що виявляється в свідомому відношенні до життя і власних обов'язків, критичному ставленні до людей і самого себе. Ці новоутворення особистості, підготовлені нагромадженням життєвим досвідом і вихованням, вимагають перегляду відношення до якостей власної особи, своїх обов'язків, перегляду взаємин з іншими людьми. Переоцінка або глибока оцінка себе й інших у зіставленні з ідеалом і на користь реалізації цілей подальшого життя породжує потребу в самовихованні, яка актуалізується в процесі роботи над собою. Підліток хоче не грати в дорослого, а бути їм. І головне, хоче, щоб інші теж визнавали його дорослість. Звідси і виникає погріба в прискореному розвитку власної особистості, і при цьому засобами самовиховання. Підліток прагне, по-перше, усунути слабкості і, по-друге, сформувані позитивні якості особистості, що дають йому право вважатися сильним, умілим і самостійним [2, с. 49].

Підлітки прагнуть насамперед подолати недоліки волі і виховати в себе якості людини сильної волі: сміливість, мужність, витривалість, наполягливість. Проте в цьому віці самовиховання може піти неправильним шляхом. Деякі школярі-підлітки не поважають авторитети, порушують правила суспільного життя. От чому тут особливо важливим постає психолого-педагогічний супровід самовиховання підлітків із боку вчителів і батьків. Самовиховання з віком і розвитком особистості змінюється: воно постає більш реалістичним і прозаїчним, а разом із тим і більш життєво значущим. У старшого школяра самовиховання часто поєднується з самоосвітою, спрямованою на

оволодіння розумовими операціями, на формування умінь і навичок, пов'язаних із професійною орієнтацією юнака і дівчини.

Головний напрям самовиховання – це формування високих етичних якостей людини. Старші школярі несуть повну відповідальність за свою поведінку. Відчуття відповідальності – додатковий стимул до етичного самовдосконалення. Людина продовжує працювати над собою і тоді, коли стає дорослою. Це здійснюється інтенсивніше і продуктивніше, бо доросла людина має більше знань і життєвого досвіду, вона відповідальніше ставиться до суспільних вимог і власних обов'язків. Крім всього цього вона володіє розвиненим розумом і волею – необхідними суб'єктивними передумовами успішної роботи над собою.

1. Кочетов А. Как заниматься самовоспитанием. Мн.: Выш. шк., 1986.
2. Кочетов А. Организация самовоспитания школьников. – Мн.: Нар. асвета, 1990.
3. Кочетов А. Личность воспитывает себя. М.: Политгиздат, 1983.
4. Макаренко А. Соч. В 7-ми т. М., 1958. Т. 5.
5. Проців Л. Самовиховання як важлива складова національного виховання // Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині М. Стельмаховича: Матеріали Перших Всеукраїнських педагогічних читань. Івано-Франківськ. 2004. С. 201-206.
6. Сухомлинський В. Сто порад учителю // Вибр. твори: У 5-ти т. К., 1976. – Т. 2.

The home researches of questions of self-education of personality are complex analyzed in this work; the essence and sources of development of self-education are exposed; the guidance a correction of self-education of schoolchildren and youth students in the accordance with new social, political and social-cultural terms.

Key words: essence, sources, correction of self-education.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РОДИННОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА

<i>Божук Алла.</i> Родина педагогіка Сухомлинського від материнського порога до людини	3
<i>Мар'яна Варварук.</i> Колективістські відносини сім'ї в трактуванні радянської та сучасної психолого-педагогічної науки	8
<i>Ваховський Максим.</i> Костянтин Ушинський про переваги та недоліки сімейного виховання	18
<i>Свєтук Микола.</i> Культура взаємин як усвідомлена необхідність формування сучасного сім'янина	22
<i>Гриценко Світлана.</i> Теоретичні аспекти самовиховання	25
<i>Ковальчук Віра.</i> Використання педагогічної спадщини М. Галушницького в сімейному та суспільному вихованні	32
<i>Ковбас Богдан.</i> Сутність та особливості культури родинних взаємин	37
<i>Костів Володимир.</i> Формування основ родинної культури – невідкладне завдання сучасного цивілізованого суспільства	41
<i>Котик Тетяна.</i> Дитячий близькість у двомовних сім'ях як науково-педагогічна проблема	49
<i>Ларишова Вікторія.</i> Реалії сімейного виховання дітей в умовах масової культури	53
<i>Лєжкін Оксана.</i> Внесок родинних династій Кременецчини у розвиток музичної освіти шведсько-західної Волині XX-XXI століття	56
<i>Пеллі Лисенко.</i> Етнічна соціалізація старших дошкільників у сучасній родині педагогічний контекст	62
<i>Максимович Ольга.</i> Історико-педагогічний підхід до проблеми формування морально-етичних цінностей у дитини в сім'ї	69
<i>Меркулов Олег.</i> Погляди на сімейне життя у постаннях святих апостолів Нового Завету в українській народній культурі	73
<i>Михайлишин Роман.</i> Проблема родинного виховання в педагогічній спадщині Івана Юшинина	78
<i>Сіткарь Віктор.</i> Дитяча субкультура як діалектика загального та особливого в культурі родинного виховання	81
<i>Струтинська Тетяна.</i> Особливості відсутності впливу бацька на розвиток і поведінку дітей	89
<i>Телятинський Іван.</i> Прагнення до християнського ідеалу людини – основа підготовки вчителя до формування особистості в сім'ї	93